

листопада 2000 р.) Кн. 2 – Львів: Меркатор, 2001. – 268 с.

6. Федорченко В.К., Дворова Т.А. Історія туризму в Україні: навч. посіб./ передм. В.А.Смоля. – К.: Вища школа, 2002. – 195 с.

7. Valentine P (1993), Ecotourism and Nature Conservation: A definition with some recent developments in Micronesia. *Tourism Management*, Vol. 14, No/4 pp.792-816.

Summary:

Bordun O., Hamkalo M. FIGURE OF IVAN FRANKO IN DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM ON ROZTOCHYA.

Pre-conditions and prospects of creation of ecological route devoted Ukrainian writer-revolutionary – Ivan Franko on Roztochya are analyzed in labor. Priorities of inwardly regional tourist specialization and prospect of subsequent development of ecological tourism are found out with the purpose of realization of steady development of the explored territory.

УДК 379.85+502.72

Олена МПЦЕНКО

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК СИСТЕМНЕ ЯВИЩЕ: ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ТА СКЛАДОВИХ ФОРМУВАННЯ

Екологічний туризм – порівняно нова ланка туристичної індустрії. Об'єктом його дослідження є відносно недоторкані господарською діяльністю природні території. Причина його виникнення знаходиться у невідрегульованості відносин у системі “суспільство–природа” та посилене антропогенне навантаження із-за масовості туризму на природні і культурно-історичні туристичні ресурси. Це навантаження збільшується прямо пропорційно темпам росту туристичної галузі.

У 2002р. Організацією Об'єднаних націй (ООН) присвоєно ім'я Міжнародного Року Екологічного Туризму. Це свідчить про актуальність і соціальну значимість цього напрямку туристичної діяльності. Екологічний туризм (коротка форма “екотуризм”) став динамічно розвиватись в останні десятиліття. Він розвивається там, де ще збереглося незаймане господарською діяльністю природне середовище.

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців нині немає єдиного чіткого визначення поняття “екотуризм”. Частіше всього “екотуризм” позначається термінами – “відповідальний” [2], “природний” [11], “альтернативний” [3], “безпечний” [1], природоохоронний [12].

Критично оцінюючи ситуацію, щодо трактування терміну “екотуризм”, зрозуміло, що відобразити всю множину зібраних нами визначень неможливо, тому ми обмежимось вивченням лише тих, які найбільш повно і правильно, на нашу думку, розкривають суть цього питання.

Наша задача:

1. розглянути і систематизувати лише ті трактування, які найбільш часто зустрічаються;
2. виділити важливі складові цього поняття;
3. сформулювати поняття “екотуризм”, що найбільш відображає сутність “екотуризму українського”;
4. накреслити важливі штрихи розвитку екологічного туризму в Україні.

За словами П.Шекфолфорда, представника Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО) в Європі, термін “екотуризм” використовується в індустрії туризму вже більше 10 років. Має місце твердження, що вперше термін був використаний Мілером в 1978 р. як визначення одного із варіантів стійкого туризму. Проте в одних випадках, мова йде про подорожі у незаймані цивілізацією куточки природи, в інших – це зусилля з підтримки екологічної рівноваги в природі.

В нашій країні термін “екологічний туризм” з’явився в середині 80-х років в Бюро міжнародного молодіжного туризму (БММТ) “Супутник”, коли фахівцями були розроблені туристичні маршрути, які називались екотури. Ці маршрути вперше в країні були офіційно названі “маршрутами екологічного туризму”. Тоді під висловом “екологічний туризм” розуміли маршрути, організовані таким чином, щоб присутність туристів мінімально впливала на природне середовище, а самі вони не тільки відпочивали, але і знайомились з екологічними проблемами (наприклад Причорномор’я), шукали шляхи їх подолання.

Ще в 1977 р. у СРСР нараховувалось 9058 планових маршрутів. 996 спеціальних туристичних готелів, баз та кемпінгів щорічно приймали 26 млн. чоловік, щорічно обслуговувались понад 140 млн. екскурсантів [8, с.78].

Одна із перших трактувань екотуризму запропонована у праці Г.С. Гужина,

М.Ю. Белікова, О.В. Клименко в 1977 р., де основна складова екотуризму – це турбота про оточуюче середовище. Автори наголошують на плановості організації поїздки. При такому підході об’єкти туризму можуть бути, як природного, так і неприродного походження [4].

Визначення Міжнародної організації екотуризму (TIES), було прийняте правлінням директорів TIES в 1991р. Цей підхід розширює поняття екотуризм, наголошуючи на відповідальності подорожі в природні зони, з одного боку, з іншого на підтримці благоустрою місцевих жителів.

Зазначене трактування співзвучне з визначенням, прийнятим робочою групою по екотуризму Федерального міністерства з фінансової співпраці та розвитку Німеччини (BMZ), що передбачає основну роль екологічного туризму в охороні природного середовища та у фінансовій підтримці місцевих співтовариств [7].

В 1980 р. визначення екологічного туризму було запропоновано мексиканським економістом, захисником навколишнього середовища Гектором Цебаллосом-Ласкурейном. Екологічний туризм, на погляд автора, це сукупність мандрівки з екологічно бережним відношенням до природи, яке дозволяє об’єднати радість знайомства та вивчення зразків флори і фауни з можливістю сприяти їх захисту. У 1988 р. Г. Цебаллос-Ласкурейн розглядає екологічний туризм, як природний, який “представляє собою відносно нове явище і є лише одним із сегментів туризму загалом” [14, с.13].

І.Н. Панов стверджує, що від традиційного туризму екотуризм відрізняється такими ознаками: стійким природокористуванням; меншою ресурсо- та енергоємністю; безпосередньою участю в соціально-економічному розвитку території, охороні культурно-історичного середовища; необхідністю функціонально-планованої організації рекреаційних територій, які спеціалізуються в наданні екотуристичних послуг [14].

Г.А. Карпова і Д.Г. Кузнецов підкреслюють, що екотуризм характерний ще тим, що дає велику кількість робочих місць, виступає як ефективний засіб структурної перебудови економіки та зміні пріоритетів суспільного розвитку, сприяє збереженню сприятливого соціального та культурного середовища [10].

І.В. Зорін і В.А. Квартальнов зазначають, що екологічний туристичний продукт повинен мати не тільки рекреаційне значення, а і виховне, мінімізуючи свій вплив на навколишнє середовище [9]. Важливо уточнити, – не наносити збитки навколишньому середовищу зовсім, чи мінімізувати їх. Сьогодні немає схеми вимог перебування на недоторканих господарською діяльністю людини територіях. Насамперед контролю підлягає: чисельність туристичної групи, частоти відвідування одних і тих же місць (на протязі року, сезону, місяця), спосіб утилізації відходів, вплив туристичних стежок на фрагментацію території. Що стосується виховного моменту, необхідно створити правила та норми поведінки в природному та культурному середовищі. Необхідно, щоб усі учасники туру познайомилися з цими правилами перед початком подорожі. Виникає питання – як організувати контроль за дотриманням цих норм? Чи готовий вітчизняний турист

дотримуватись цих правил?

Визначення, прийняте Всесвітньою Туристичною Організацією (ВТО), вказує на стійкий розвиток екотуризму, коли природні та культурні його форми використовуються і, разом з тим, зберігаються для використання в майбутньому. Екологічний туризм у контексті стійкого розвитку (sustainable ecotourism) передбачає раціональне використання та відтворення екологічних ресурсів, а також збереження етнокультурного середовища [6]. Це до певної міри обмежує залучення до екотуризму природно-промислових видів діяльності (полювання, рибальство, збирання грибів і ягід з метою продажу та заготівлі) тому, що неконтрольований збір природних багатств призводить до порушення природного балансу.

Міжнародний Союз Охорони Природи та природних ресурсів (МСОП) визначає ще одну складову екологічного туризму – територія на якій проходить відпочинок. Згідно цього підходу подорож повинна проходити по відносно недоторканих природних територіях. Слід зауважити, що більшість недоторканих природних територій є природоохоронними. В українському законодавстві розвиток туристичної діяльності на заповідних територіях не передбачено. Тому перед організаторами екологічного туризму постає проблема обмеження рекреаційних навантажень на природні комплекси заповідних і природоохоронних територій.

Серед українських вчених О.Ю. Дмитрук розглядає теоретико-методологічні та практичні аспекти формування, функціонування та розвитку екологічного туризму як цілісної системи урбокомпенсаційного природокористування. Автор розширяє межі територій екологічного туризму, стверджуючи що будь-який вид туризму, який розвивається у природному середовищі, може бути екологічним [5].

Необхідно відмітити, що розглянуті вище трактування не мають єдності щодо території на якій безпосередньо проходить відпочинок. Це не дозволяє отримати точні статистичні дані розвитку екотуризму. Тому експерти ВТО в підрахунок прибутків від різних видів туризму використовують “туризм, орієнтований на природні туристичні ресурси”, або “природний туризм” (nature based tourism), куди і відносять й екотуризм. Із-за такої багатогранності деякі туристичні фірми відмовились від використання терміну, так як він розуміється різними групами споживачів по-різному.

Як бізнес, або індустрія, туризм зараз потрапив під рубрику відповідальних методів ведення бізнесу – тому і “відповідальний туризм”.

Останніми роками в Україні активно розвивається зелений туризм. Проте “зелений” відрізняється від “екологічного” туризму насамперед територією подорожі. Не можна стверджувати, що зелений туризм розвивається на відносно недоторканих господарською діяльністю територіях, не ставляться високі вимоги щодо охорони оточуючого середовища. Цей вид туризму, що сприяє розвитку малого бізнесу в аграрних регіонах і дає змогу міським мешканцям цікаво та змістовно відпочити у сільській місцевості. У селі туристи мають змогу ознайомитись з українською народною культурою – піснями, танцями, кухнею, звичаями та обрядами.

Багатогранність визначень свідчать про те, що цей напрям знаходиться в стадії формування. Відсутність чіткого визначення вносить плутанину в оцінку туристичних потоків, відповідність території тій чи іншій формі рекреації.

Серед причин того, що поняття “екотуризм” не має єдиного чіткого визначення, є неправильне використання слова сучасними маркетологами для залучення туристів, орієнтованих на природу та активний відпочинок. Більшість таких туроператорів охорона природного середовища не цікавила. Екотуризм виник в результаті появи нових суспільних потреб у вивченні та охороні природи, культурної спадщини, а саме в результаті попиту.

Формуючи визначення екотуризму необхідно поєднати шість важливих складових цього поняття:

1. організаційної – забезпечення повноцінного відпочинку на мало змінений людиною

- території;
2. відновлювальної або лікувально-профілактичної, спрямованої на відновлення фізичних та духовних сил туриста, лікування;
  3. пізнавальної, пов'язаної з вивченням природи, отриманням туристами нових навиків та знань;
  4. соціально-екологічної – усвідомлення важливості збереження місцевої культурної спадщини та різноманіття природних ресурсів для місцевого населення та майбутніх туристів. Участь туристів та туроператорів у різноманітних заходах по збереженню та захисту природного середовища;
  5. фінансово-економічної – підвищення рівня економічної стійкості області, створення додаткових джерел доходів для місцевих жителів;
  6. етнографічної – відновлення та збереження етнокультурного середовища.

Із числа приведених критеріїв екологічно орієнтованого туризму ми виділили ті, які найчастіше зустрічаються в визначеннях. Отримане таким чином синтетичне визначення можна сформулювати так: екотуризм – це вид туризму, який базується на туристичному попиті, але з врахуванням пропускну здатності території, розвивається і функціонує на відносно недоторканих господарською діяльністю природних територіях, з дотриманням природоохоронних норм і технологій при виконанні екологічних турів і програм, основними мотивами його є екологічна освіта серед широких мас населення, економічні перспективи розвитку регіону (області), підвищення життєвого рівня місцевого населення.

Підсумовуючи міжнародний досвід екотуризму, та окреслюючи шляхи його розвитку в Україні можемо виділити такі позитивні та негативні тенденції:

Позитивна:

- Україна має унікальний природний, історико-культурний потенціал регіонів.
- Україна зберегла велику частку недоторканих людською діяльністю територій, які мають не тільки екологічний, але й етнографічний та історико-культурний інтерес для туристів.
- Україна має багаті традиції у галузі раціонального природокористування та охорони природи.

Негативна:

- Кризові явища в економіці України, політична та фінансова нестабільність.
- Неприятливе туристичне законодавство.
- Майже повністю відсутній сегменту екотуризму, як ринок послуг в країнах з перехідною економікою.
- Низький рівень професійно-кваліфікаційної структури екотуристичних підприємств.
- Порушення балансу між виїзним і в'їзним туризмом, що призводить до вивезення валюти, яка могла б, інвестувати розвиток економіки країни, екологічний туризм.
- Не конкурентоздатність екологічного туризму на міжнародному туристичному ринку.

Література:

1. Березных В.Х. Все-таки – что такое экотуризм? // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 1999. – №5.
2. Воробьев В.П., Антипов В.В., Белов А.В. и др. Эколого-географические основы планирования и развития туризма в Байкальском регионе // География и природ. ресурсы. – 1994. – №3.
3. Воскобойникова Н.Н., Мана А.Г., Проблемы развития экологического туризма в Северо-западном регионе России // Туристские фирмы. Вып. 20. – СПб: Невский Фонд, 2000.
4. Гужин Г.С., Великов М.Ю., Клименко Е.В. Менеджмент в иностранном и внутреннем туризме. – Краснодар: Изд-во Кубанского государственного университета, 1977, – 268 с.
5. Дмитрук О.Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження. Навчальний посібник. – К: «Київський університет», 2002. – 76 с.
6. Экотуристический рынок германии. Специальный доклад ВТО № 10. – Мадрид, 2001.
7. Экотуризм как инструмент охраны природы? Бонн: ВМЗ, 1995.
8. Егоренко Л.И. Экология туризма и сервиса: Учеб. Пособие. –М.: Финансы и статистика, 2003. – 208 с.

9. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: Справочник. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 285 с.
10. Карпова Г.А., Кузнецов Д.Г. Экологические аспекты развития туризма // Туристские фирмы. Вып. 17. – Спб, 1998.
11. Каврайский Ю.Н. Российский природный туризм: сущность, структура, понятийный аппарат // Труды Академии туризма. Вып. 3 – СПб Невский фонд, 2000.
12. Кусков А.С. Агротуризм как одно из основных направлений развития туризма в странах с переходной экономикой. – Смоленск, 2000.
13. Панов И.Н. Экологический туризм и его роль в устойчивом развитии территории // Вестн. Моск. ун-та. Сер 5. Геогр. – 1998. – №6.
14. Ceballos-Lascurain H. The Future of Ecotourism // Mexico jorum. – 1988. – 17 January.
15. Sustainable ecotourism development: quid for local planners. – Madrid, 1993.

Summary:

O. Mishchenko. Ecological tourism as a systematic phenomenon: the substantiation of the essence and components of the forming. The necessity of the ecological tourism essence is substantiated on the basis of exiting definitions and its components are examined.

УДК 911.3:796.5(100)(477)

Ярослав МАРИНЯК

**ВПЛИВ ПРИРОДНО – ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК
ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Туризм є складною соціально-економічною системою, що піддається впливу багаточисельних чинників, роль яких у кожен момент може бути різною як за силою, так і за тривалістю впливу на розвиток туризму. Чіткий їх облік є необхідною передумовою для організації ефективної туристичної діяльності, що у свою чергу дає можливість виявити інформацію про слабкі і сильні сторони туристичного підприємства, але і допоможе відкрити нові можливості та перспективи. Чинники, що впливають на туризм у літературі поділяють на два види:

- зовнішні (екзогенні);
- внутрішні (ендогенні).

Зовнішні чинники впливають на туризм через зміни, що відбуваються у суспільстві і мають не однакове значення для різних елементів системи туризму.

До важливих зовнішніх чинників, що впливають на розвиток туризму в порядку спадання, відносяться:

- 1) природно – географічні;
- 2) культурно – історичні;
- 3) економічні;
- 4) соціальні;
- 5) демографічні;
- 6) політико – правові;
- 7) технологічні;
- 8) екологічні.

У цій праці поставлена мета провести детальний аналіз впливу природно-географічних чинників на становлення та розвиток туризму в Україні.

У літературі, присвяченій вивченню природно-географічних чинників та їх впливу на туризм в Україні ця проблема не знайшла однозначного трактування. В основному переважали праці оціночного характеру (вартісній та бальній). Тут варто відзначити фундаментальну монографію професора В.П. Руденка [6] присвячену оцінці природно-ресурсного потенціалу України, на жаль аналогічного видання на сьогодні так і немає. У